ביאורים

בדרכו הייחודית, מבאר לנו רבנו בחיי את הדרך הנכונה להגיע לתכלית המטרה בעולמנו על פי אותה הערה שכלית. הדיון בין השכל לנפש מבטא שני כוחות שיש באדם, כאשר הצד השכלי הוא הנותן את הכיוון האמיתי והבלעדי לדרך עבודת ה' הנכונה, והנפש היא הכוחות הטבעיים באדם שבאפשרותו לכוון בבחירתו למעלה או למטה, לרוח או לחומר. בבירור זה אנו מגלים שעל מנת שיוכל האדם לכוון את כוחותיו ורצונותיו לעבודת ה', עליו להתנקות משני גורמים מרכזיים המעכבים אותו מכך: התאוות החומריות והגאווה. הראשון נוגע לעולם החומר שבו, הקשור בקשר הדוק לגוף הגשמי שלו, והשני נוגע לעולם הנפש והמידות הזקוקים ליישור והכוונה.

שני תחומים אלו, כל עוד הם שוכנים באדם, הורסים בו כל חלקה טובה ומונעים ממנו להתקדם בעבודת ה'. הם מהווים את ההיפך הגמור מהשאיפות הזכות הרוחניות שראויות לאדם, בכך שכוחות אלו מסתירים ממנו את האמת הפנימית שבו. האדם מונע ונדחף לפעול בחייו על ידי השפעות חיצוניות, בין אם הן השפעת תאוות הגוף או השפעת החברה, דהיינו האנשים החיים סביבו שאיתם הוא בא במגע, ואין הוא נאמן לעולמו הפנימי. התאוות החומריות או הסביבה מכתיבים לו את דרכי הנהגתו, לעיתים אף בלי שירגיש בכך, והוא נשאר דרוך במקום וחסר התקדמות.

לשם כך נדרש האדם "לחתוך בבשר החי" ולוותר ויתורים כואבים. להתנתק מתאוותיו ומסביבתו הרעה, בניגוד להרגלו עד הנה. אלא שהאדם המשכיל מבין שלפעמים יש צורך לחתוך איבר אחד כדי להציל את כל הגוף. אם האדם מחליט ומצליח להתנתק מגורמים מעכבים אלו, עם כל הכאב שיש לו בכך בתחילת הדרך, הרי שבסופו של דבר הוא משנה את כיוון מחשבתו, ובמקום דאגתו על חסרון השגתו את ענייני העולם הזה, ישמח בהצלחתו להשיג את מנוחתו ושלוותו הרוחנית.

הרחבות

• כחו של הרגל

זֶה יִקְשֶׁה עָלַי לְהַפְרֵד מִמֶּנּוּ מִפְּנֵי אֹרֶךְ רְגִילוּתִי בּוֹ. רבנו בחיי מתייחס לכוחו של ההרגל, שמושך אחריו את האדם. מצד אחד, אנחנו רוצים להימנע מההרגל ביחס לקיום המצוות, כדברי הפסוק: "ותהי יראתם אותי מצות אנשים מְלֻמָּדָה (מורגלת)" [ישעיה כט, יג]. בעניין זה פתח **הרמח"ל** את החלק המעשי של ספרו: "ענין הזהירות הוא שיהיה האדם נזהר במעשיו ובעניניו... **ולא ילך במהלך הרגלו** כעיוור באפלה" [מסילת ישרים ב]. בפרק שלאחר מכן מדגיש הרמח"ל את חשיבות ה'משמוש', כלומר "החקירה **אפילו במעשים הטובים** עצמם, לחקור ולראות היש בעניינם איזה פניה אשר לא טובה או איזה חלק רע שיצטרך להסירו ולבערו". מצד שני, אנו מבקשים כל יום בברכות השחר "**שתרגילנו** בתורתך".

הרב קוק מיישב את הדברים באופן הבא: כדי לבטא בגופנו את משאלות לבנו הטובות יש צורך להרגיל את **גופנו** למעשים טובים, רק כך "ישובו החיים להיות זורמים בטבעם על פי קדושתה של תורה" [עולת ראיה א עמ' עו].

כך ניתן להבין את דברי **הירושלמי**, שרבי מתניה מודה לראשו, על שכורע מעצמו כשמגיע ל'מודים' בתפילת העמידה [ברכות ב, ד]: "כשמגיע למודים שלבו מוכנע בהודיה לה' יתברך... הראש נכפף מעצמו להשתחוות לו יתברך ואין צריך לפעולה וכוונת עשיה" [פרי צדיק ויקרא, עמלה של תורה ב].

צער העבודה

אָמַר לָהּ הַשֵּׂכֶל: אִם מַה שֶּׁזָּכַרְתְּ אֱמֶת, הִתְאַפְּקִי עַל צַעַר הָרְפוּאָה, וְסִבְלִי מְרִירוּת הַסֵּם וְרֹעַ טַעֲמוֹ, אַחַר אֲשֶׁר תִּמָּנְעִי מִן הַמַּאֲכָל הָרַע שֶׁהָיִית רְגִילָה בּוֹ. אָמְרָה הַנֶּפֶשׁ: וּמַה הוּא הַמַּאֲכָל הָרַע אֲשֶׁר הָיִיתִי רְגִילָה בּוֹ וְנוֹהֶגֶת?

אָמַר לָהּ הַשֵּׂכֶל: הִיא הַמִּדָּה הַמְגֻנָּה שֶׁגָּבְרָה עָלַיִךְ מֵרֹאשִׁיתֵךְ, וְכֹחוֹתֶיהָ הַמַּחֲזִיקִים אוֹתָהּ מִתְחַלֵּת גְּדוּלֵךְ. אָמְרָה הַנֶּפֶשׁ: וְאֵיזוֹ מִדָּה הִיא הַמִּדָּה הַזֹּאת, וּמָה הֵם הַכֹּחוֹת הַמַּחֲזִיקִים אוֹתָהּ?

המידות המגונות

אָמַר הַשֵּׂכֶל: הַמִּדּוֹת הַמְגֻנּוֹת שֶׁבָּךְ רַבּוֹת, אֲבָל שָׁרְשָׁן וְעִקָּרָן שְׁתַּיִם מִדּוֹת. אַחַת מֵהֶן, אַהֲבַת הַהֲנָאוֹת הַגּוּפִיּוֹת מִן הַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה וְהַמִּשְׁגָּל וּשְׁאָר צָרְכֵי גּוּפֵךְ, וְהַמִּדָּה הַזֹּאת קָנִית אוֹתָהּ מִן שָׁכֵנְךְ הָרַע וְהוּא גּוּפֵךְ. וְהַמִּדָּה הַשֵּׁנִית, אַהֲבַת הַשָּׂרָרָה וְהַגְּדֻלָּה וְהַגַּבְהוּת וְהַקִּנְאָה, הִיא מְבִיאָה אוֹתָךְ לְמַעַט בְּשִׁלּוּם הַגְּמוּל לְבַעַל הַטּוֹבָה אֶצְלֵךְ, וְהַמִּדָּה הַזֹּאת הִיא קְנוּיָה לָךְ מִשָּׁכְנַיִךְ, אֲשֶׁר הִתְגַּדַּלְתְּ בֵּינֵיהֶם, וְהֵם אַחֶיךְ וּקְרוֹבַיִךְ°. אָמְרָה הַנֶּפֶשׁ: וּמָה הֵם הַכֹּחוֹת שֶׁאֲנִי צְרִיכָה לְמָנְעָם מִמֶּנִּי?

כוחות המידות שצריך למונעם

אָמַר הַשֵּׂכֶל: כֹּחוֹת הַמִּדָּה הָרִאשׁוֹנָה הֵם מוֹתְרֵי הַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה וְהַלְבּוּשׁ וְהַתְּנוּמָה וְהַמְּנוּחָה וְהַשַּׁלְוָה וְהַדּוֹמֶה לָהֶן. אֲבָל כֹּחוֹת הַמִּדָּה הַשֵּׁנִית הֵם מוֹתְרֵי הַדִּבּוּר, וְרֹב° חֶבְרַת בְּנֵי הָאָדָם, וְהִתְנָאוֹת לָהֶם, וְאַהֲבַת הַמֻּהָלָל וְהַכָּבוֹד מֵהֶם, וְהַקִּנְאָה בָהֶם בַּקְּנִינִים הָעוֹלָמִיִּים°, וְהַכְרִיחָם° בַּאֲשֶׁר בְּיָדָם, וּבַזּוֹת אוֹתָם, וְזִכְרוֹן גְּנוּתָם, וְהַדּוֹמֶה לָזֶה. וְאִם מַה שֶּׁזָּכַרְתְּ מִכָּסְפֵּךְ וְרֹב חָפְצֵךְ לְפָרֵעַ טוֹבוֹת הָאֱלֹהִים עָלַיִךְ אֱמֶת, הִרְחִיקִי מֵעָלַיִךְ מַה שֶּׁזָּכַרְתִּי לָךְ מִן הַכֹּחוֹת וְהַמִּדּוֹת בְּכָל יְכָלְתֵּךְ, וְאַחַר כָּךְ אַעֲלֶה אוֹתָךְ אֶל שַׁעַר אַחֵר מִן הָרְפוּאָה. אָמְרָה הַנֶּפֶשׁ: זֶה יִקְשֶׁה עָלַי לְהַפְרֵד מִמֶּנּוּ מִפְּנֵי אֹרֶךְ° רְגִילוּתִי בּוֹ•. לָכֵן הוֹרֵנִי, בְּאֵיזֶה פָּנִים יֵקַל עָלַי, בְּחַסְדֶּךָ.

קלות הפרידה מאבר חולה לתכלית בריאות הגוף

אָמַר הַשֵּׂכֶל: הֲלֹא יָדַעַתְּ, כִּי הַמַּשְׁכִּיל יֵקַל בְּעֵינָיו לִכְרֹת נֶתַח אֶחָד מִנְּתָחָיו וּלְהַפְקֵד° אֵבֶר אֶחָד מֵאֵבָרָיו, כְּשֶׁיֵּאָרַע לוֹ בּוֹ חֹלִי, וּמִפַּחַד מֵהִתְפַּשְּׁטוּ° בְּשְׁאָר אֵבָרָיו, כְּשֶׁהוּא מֵבִין מַה שֶּׁיֵּשׁ בֵּין שְׁנֵי הָעִנְיָנִים, וּמַכִּיר מַה שֶּׁיֵּשׁ° בֵּין שְׁתֵּי הָרָעוֹת. וְכֵן אַתְּ. אִם תִּרְצִי שֶׁתִּתְקַל בְּעֵינַיִךְ פְּרִידַת מַה שֶּׁפְּרִידָתוֹ קָשָׁה, שִׁימִי אֶל לִבֵּךְ, הִשְׁתַּמְּשִׁי בְּבִינָתֵךְ, בְּשִׂכּוּל מַה שֶּׁיֵּשׁ בֵּין הַטּוֹבָה אֲשֶׁר תַּגִּיעַ אֵלַיִךְ בְּהַפְרֵדֵךְ מִמֶּנּוּ, וְהָרָעָה אֲשֶׁר תִּמְצָא אוֹתָךְ בְּהַתְמָדַת חָבְרָתוֹ, וְאָז יֵקַל בְּעֵינַיִךְ פְּרִידַת מַה שֶּׁיִּקְשֶׁה עָלַיִךְ מִמִּדּוֹתַיִךְ הַמְגֻנּוֹת. אָמְרָה הַנֶּפֶשׁ: וּמַה הִיא הַטּוֹבָה שֶׁתַּגִּיעַ אֵלַי בִּפְרִידָתוֹ, וְהָרָעָה אֲשֶׁר תִּמְצָא אוֹתִי בְּהַתְמָדָתוֹ?

הטוב והרוע בפרידה

אָמַר הַשֵּׂכֶל: הַטּוֹבָה, שַׁלְוַת נַפְשֵׁךְ וּמְנוּחָתָהּ מִמַּאֲפֵל קַדְרוּת הָעוֹלָם, שֶׁהֲנָאוֹתָיו מְעֹרָבוֹת בַּעֲצָבִים° וְתַאֲוֹתָיו נִפְסָקוֹת°. וְיִבְיאֵךְ זֶה לְהַכִּיר בָּאַחֲרִית° חֶזְקַת הַכַּרְתֵּךְ° בְּבֵית מַרְגּוֹעֵךְ, וְשֶׁתִּשְׁתַּדְּלִי לוֹ, וְתָחוּשִׁי עָלָיו. וְהַשַּׁעַר הַזֶּה מִשַּׁעֲרֵי הַטּוֹבוֹת אֲשֶׁר הַצָּלְתֵּךְ וְחִיּוּתֵךְ בָּהֶם. אַף הָרָעָה, שִׁיבַת דַּאֲגָתֵךְ, וְהַכְּפֶלֶת יְגוֹנֵךְ, וְהִתְמָדַת אֶבְלֵךְ, בְּהֶעְדֵּר מִשְׁאֲלוֹתַיִךְ° בָּעוֹלָם הַזֶּה, אֲשֶׁר אִם תַּגִּיעִי אֲלֵיהֶם תַּגִּיעִי אֶל הַהֶבֶל אֲשֶׁר אֵין לוֹ קִיּוּם וְלֹא הִתְמָדָה, כִּי הוּא הוֹלֵךְ אֶל זוֹלָתֵךְ בְּלִי סָפֵק, וְלֹא יִשָּׁאֵר בְּיָדֵךְ הָעוֹלָם הַזֶּה וְלֹא תַּגִּיעִי אֶל הַבָּא, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא תַּגִּיעִי בּוֹ אֶל מִשְׁאֲלוֹתַיִךְ עִם° אֹרֶךְ הִשְׁתַּדְּלוּתֵךְ בָּהֶן. אָמְרָה הַנֶּפֶשׁ: הֲבִינוֹתִי מַה שֶּׁזָּכַרְתָּ, וַאֲנִי מְקַוָּה שֶׁיִּקַּל בְּעֵינַי בַּעֲבוּרוֹ פְּרִידַת מַה שֶּׁהָיָה עָלַי קָשֶׁה קֹדֶם לָכֵן. אַף הוֹסֵף לִי שֵׁעַר שֵׁנִי מֵאָפְנֵי הָרְפוּאָה, יוֹרֵנִי מַה שֶּׁחָפַצְתִּי בַּעֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים.

אָמַר הַשֵּׂכֶל: מָמְשֶׁלֶת הַדָּבָר וּכְלָלוֹ שֶׁל עִנְיָן הוּא, שֶׁתְּקַבְּלִי עָלַיִךְ מִמִּי° שֶׁלְּמַעְלָה מִמֵּךְ מַה שֶּׁאַתְּ רוֹצָה שֶׁיְּקַבֵּל מִמֵּךְ עָלָיו מִי שֶׁהוּא לְמַטָּה מִמֵּךְ, עִם הִשְׁתַּתְּנוּת הָעֲרָכִים°. וּמַה שֶּׁהוּא טוֹב בְּעֵינַיִךְ מִמֶּנּוּ וְיֵרַע לָךְ מִמַּעֲשֵׂהוּ, קַבְּלִי מִמִּי שֶׁלְּמַעְלָה מִמֵּךְ כָּמוֹהוּ. אָמְרָה הַנֶּפֶשׁ: הוֹסִיפָה לִי פְּרוּשׁ וּבֵאוּר.

אַחַיִךְ וּקְרוֹבַיִךְ - השפעה של החברה והסביבה הקרובה. **וְרֹב וכו'** - ריבוי העסק החברתי. **בַּקְּנִינִים הָעוֹלָמִיִּים** - הרכוש בעולם הזה. **וְהַכְרִיחָם וכו'** - להכריח אחרים שיתנו לו מה שבידם. **אֹרֶךְ** - ריבוי זמן. **וּלְהַפְקֵד** - שייעדר. **מֵהִתְפַּשְּׁטוּ וכו'** - התפשטות המחלה. **מַה שֶּׁיֵּשׁ** - מהי המשמעות של שתי האפשרויות, עשיית הניתוח וההימנעות ממנו. **בַּעֲצָבִים** - בעצבות. **נִפְסָקוֹת** - זמניות. **בָּאַחֲרִית** - מטרת האדם להגיע לעולם הבא. **חֶזְקַת הַכָּרָתֵךְ** - בידיעה מבוררת וחזקה. **בְּהֶעְדֵּר מִשְׁאֲלוֹתַיִךְ** - בלא להשיג את רצונותיך. **עִם** - על אף. **מִמִּי** - כלפי מי. **הָעֲרָכִים** - היחסים.